

УДК [801.677:82-1]:81'373.22

ФУНКЦІЇ «СЕЗОННИХ СЛІВ» (КІГО) У ПОЕЗІЇ ЖАНРУ ХАЙКУ

Уляна ВИТИЧАК

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра сходознавства імені професора Ярослава Дашкевича,
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна,
e-mail: kfcxid@franko.lviv.ua*

Розглянуто місце кіго (слова-образи, що вказують на традиційно закріплені за ними пори року та забезпечують семантичну насиченість) у поезії жанру хайку. На матеріалі хайку Мацуо Басьо виділено основні функції сезонних слів: формально-структурну, асоціативну, художньо-стилістичні та функцію лаконізації.

Ключові слова: катюфугецу, кіго, асоціація, контекст.

Поезія малих форм – танка та хайку – є об'єктом постійного зацікавлення філологів-японістів. У процесі літературознавчого аналізу дослідник може абстрагуватися від цілого і сконцентрувати свою увагу на конкретному рівні поетичного тексту (образно-понятійному, ритмічному, інтонаційно-синтаксичному, стилістичному, ідіоматичному, евфонічному), але таке абстрагування умовне, адже об'єктивно всі елементи вірша пов'язані між собою. Свого часу дослідженню особливостей поезики жанру хайку присвятили свої праці Тетяна Бреславець, Геннадій Турков, Мирон Федоришин, Іван Бондаренко, Олега Дьяконова, Олександра Доліна та ін.

У зв'язку з обмеженням художнього простору особлива роль в образній системі хайку належить кіго – сезонним словам-образам, що вказують на традиційно закріплену за ними пору року та вносять мотив природи у твір. Наприклад, ластівка, жайворонки, соловей, слива, сакура – образи весни; лілія, водоспад, равлик, зозуля, цикада – образи літа; очерет, олень, повний ясний місяць – образи осені і т. д. Кожне кіго, підкреслюючи особливості пори року, водночас виконує функцію художнього засобу для передачі почуттів людини: «На поверхні хайку – не почуття, а квіти... Почуття приховані у глибині, і звуками, мелодією виступають на поверхню віршів», – казав Такахама Кьосі. Квіти та птахи, вітер та місяць – формула головних тем хайку – *катюфугецу*. Тому сезонні слова, відіграючи важливу роль ще у поезії вака, вже на ранньому етапі функціонування були канонізовані. Упродовж існування жанру поезика сезонного слова, що бере свій початок ще з часів «Манйосю», трансформувалася. Традиційні кіго поєднуються у контексті хайку зі зображенням речей, яким раніше не було місця у високій поезії:

此槌の
むかし椿か
梅の木か

Камелією? Сливою?
Цікаво, чим у минулому
Був цей старий держак?

Переклад І. Бондаренка

Водночас створення нових сезонних слів відбувається на підставі поетизації буденних явищ:

芋洗う女
西行ならば
歌よまん

Батату бульби
Жінка промиває.
Сайгьо на моїм місці вірша б склав.

Переклад І. Бондаренка

Канон предметів, які можуть бути названі у хайку, поступово розширювався від власне поетичної лексики до предметів непоетичних, дрібних та грубих:

春の季語 Kigo весни

春の日 *haru no hi* весняний день; 春の暮 *haru no kure* весняні сутінки, кінець весни; 暖か *atataka* тепло; 春の空 *haru no sora* весняне небо; 花の雨 *hana no ame* квітковий дощ; 雉 *kiji* фазан; 燕 *tsubame* ластівка; 鳥帰る *torikaeru* повернення птахів; 雲雀 *hibari* жайворонок; 梅 *ume* слива; 鷲の巣 *washi no su* орлине гніздо 蛙 *kaeru/kawazu* жабка; 虻 *abu* гедзь; 蝶 *chō* метелик; 蜂 *hachi* бджола; оса; 蜂の巣 *hachinosu* вулик; 椿 *tsubaki* камелія; 蛤 *hamaguri* моллюск; 山葵 *wasabi* васабі (японський хрін); 蕨 *warabi* папороть.

夏の季語 Kigo літа

赤富士 *akafuji* червона Фудзі; 蟻 *ari* мурашка; 蚊 *ka* комар; 蛆 *uji* личинка; 袷 *awase* підкладака кімоно 扇 *ōgi* віяло 蟹 *kani* краб; 繭 *mau* кокон 蛇 *hebi* змія; 蜘蛛 *kumo* павук; 毛虫 *kemushi* гусениця; 蟬 *semi* цикада; 茄子 *nasu* баклажан; 昆布 *konbu* морська капуста, ламінарія; 麦 *mugi* зернові; 苺 *ichigo* полуниця.

秋の季語 Kigo осені

秋の山 *aki no yama* гори восени; 猪 *inoshishi* кабан; 啄木鳥 *kitsutsuki* дятел; 鶺鴒 *sekirei* трясогузка; 棕鳥 *mukudori* шпак; 瓜 *uri* диня; 菊 *kiku* хризантема; 萩 *hagi* конюшина; 南瓜 *kabocha* гарбуз; 桃 *moto* персик; 大豆 *daizu* соя; 鱸 *suzuki* окунь; 胡麻 *goma* сезам, кунжут; 黍 *kibi* просо, пшоно; 胡桃 *kurumi* грецький горіх; 梨 *nashi* груша; 栗 *kuri* каштан; 芋 *imo* солодка картопля (батат).

冬の季語 Kigo зими

北風 *kitakaze* північний вітер; 山眠る *yama nemuru* гори сплять; 鶴 *tsuru* журавель; 白鳥 *hakuchō* лебідь; 鷹 *taka* яструб; 鷲 *washi* орел; 兎 *usagi* кролик; 狼 *ōkami* вовк; 狐 *kitsune* лисиця; 雀 *suzume* горобець; 河豚 *fugu* риба фугу; 牡蠣 *kaki* устриця; 鮫 *same* акула; 鯨 *kujira* кит; 大根 *daikon* ріпа, редька; 蜜柑 *mikan* мандарини.

新年 Новий рік 正月 *shōgatsu* Новий рік; お年玉 *otoshidama*; 門松 *kadomatsu*; 歌留多 *karuta* гральні карти.

У спеціальних словниках – 歳時記 «Записи про плин часу» – сезонні слова поділяються відповідно до чотирьох пір року. В середині кожного сезону виокремлюють етапи його розвитку. Крім того, виділяють 新春の季語 – kigo Нового року. Всього п'ять розділів. Різноманітність типів сезонних слів зазвичай обмежується сімома тематичними групами, в яких вказується, які явища вони зображують: *пора*, *час* 時候, *небо* 天文, *земля* 地理, *людські справи* 人事, *обряди* 行事, *тварини* 動物, *рослини* 植物. У сучасних

довідниках кіго можна зустріти дев'ять розділів у кожному сезоні. Окремо виділяють теми їжа食物 та пам'ятні дати忌日.

Функція лаконізації. Існування сезонного слова в поезії хайку зумовлене лапідарністю поетичної форми, водночас є чинником, що її підтримує:

原中や
物にもつかず
啼雲雀

Серед полів,
Забувши все на світі,
Співає жайвір.

Переклад І. Бондаренка

Вибір кіго та введення його в текст відбувається у відповідно до орієнтацій поета на прості, проте об'ємні засоби виразності.

Формально-структурна функція. Існують поезії, в яких немає сезонного слова, проте його відсутність сприймається як свідомий прийом. Часто кіго використовується разом з іншими поетичними прийомами, що забезпечує семантичну насиченість хайку:

ほろほると
山吹ちるか
滝の音

Шум водоспаду?
Чи в повітрі шелест
Опалих ямабукі пелюстків?

Переклад І. Бондаренка

Асоціативна функція. Виявити всю повноту змісту хайку можна лише за допомогою позатекстових значень. Речі, описані, точніше тільки названі у хайку, викликають складні асоціації, в уяві підготованого читача утворюються так звані *формули хайку*. Власне, важливе значення мають пов'язані з цією формульністю інтертексти, контексти жанру, без якого поезія цього роду не існує. «Люди, котрі не можуть розпізнати сезонні асоціації в хайку, не здатні до кінця зрозуміти хайку» [1, 278]. Контекст відіграє роль поля, з якого поезія запозичує необхідний ряд. Умовою такого запозичення є висока смислова об'ємність тексту хайку.

Про кіго – смисловий центр хайку, поети кажуть, що воно «воскрешає забуте та породжує асоціації»:

秋深き
隣は何を
する人ぞ

Осінь-праосінь...
Як там живе сусіда?
Не знаю зовсім.

Переклад М. Лукаша

Художньо-стилістичні функції.

猿を聞人
捨子に秋の
風いかに

Ви слухаєте мавп!
А чи почули б
Підкидька плач на вітрі восени?

Переклад І. Бондаренка

У ліричному подорожньому щоденнику «Смерть у дорозі. Записки мандрівника» («Кістки, що біліють у полі», 1684 року) Мацуо Басьо змальовує обставини написання цього хайку: «Проходячи вздовж річки Фудзі, я побачив покинуту дитину років трьох, що жалібно плакала. Її залишили, напевно, думаючи, що вона не подолає бурхливий потік життя, схожий на стрімкий потік цієї річки, і її життя зникне раніше ранкової роси. Дитина видалася мені такою тендітною, як квітка хагі, що осипається від подуву прохолодного осіннього вітру. Я подумав, що до завтра вона не доживе...» [3, 86].

Кіго 秋の風 *akino kaze* «осінній вітер», окрім традиційної картини сезонного пейзажу, також передає **метафоричний** образ стрімкого потоку життя.

Водночас у хайку міститься ще одне контекстуальне значення: 猿を聞人 *saru wo kiku hito* «люди, які слухають мавп» – ті, хто сліпо наслідує попередників і байдужі до реалій оточуючого світу. Крик мавпи у китайських (згодом і в японських) поетів був образом сумного плачу. Басьо дорікає поетам, які дотримувалися консервативних поглядів.

Загалом, як бачимо, кіго як один із художньо-стилістичних засобів класичної лірики вака у поезиці хайку вирізняється традиційною асоціативною образністю, що необхідно враховувати під час інтерпретації тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бондаренко І. П.* Розкоші і злидні японської поезії: японська класична поезія в контексті світової та української літератури / І. П. Бондаренко. – К., 2010. – 566 с.
2. *Бондаренко І. П.* Антологія японської поезії хайку / І. П. Бондаренко – К., 2002. – 366 с.
3. *Бреславець Т. І.* Поезія Мацуо Басё / Т. І. Бреславець. – М., 1981. – 152 с.
4. *Бреславець Т. І.* Теорія японського класического стиха / Т. І. Бреславець. – Владивосток, 1984. – 116 с.
5. *Федоришин М.* Поетика хайку / М. Федоришин // Всесвіт, 1984. – №8. – С. 134–137
7. <http://ja.wikipedia.org/wiki/季語一覽>

Стаття надійшла до редакції 12.09.2012

Прийнята до друку 17.12.2012

FUNCTIONS OF «SEASONAL WORDS» (KIGO) IN THE POETRY OF HAIKU GENRE

Ulyana VYTYCHAK

*Ivan Franko National University of Lviv,
Jaroslaw Dashkevych Oriental Studies Department,
1, Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: kfcxid@franko.lviv.ua*

The article considers the place of kigo (words-images pointing on seasons traditionally associated with these words and providing semantic richness) in the poetry of haiku. On the

base of haiku by Matsuo Basho we highlighted main functions of seasonal words: formal-structural, associational, artistic-stylistic and the one of laconization.

Key words: katofuhetsu, kigo, association, context.

ФУНКЦИИ «СЕЗОННЫХ СЛОВ» (КИГО) В ПОЭЗИИ ЖАНРА ХАЙКУ

Ульяна ВЫТЫЧАК

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра востоковедения имени Ярослава Дашкевича,
ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина,
e-mail: kfcxid@franko.lviv.ua*

Рассмотрено место киго (слова-образы, указывающие на традиционно закрепленные за ними времена года и обеспечивающие семантическую насыщенность) в системе поэтических средств хайку. На материале хайку Мацуо Басьо выделены главные функции сезонных слов: формально-структурная, ассоциативная, художественно-стилистические и функция лаконизации.

Ключевые слова: катюфугецу, киго, ассоциация, контекст.